

5. Частотный англо-русский словарь: Подъязык истории / Сост.: Безбородова В. Н., Острикова О. А. – Л.: ЛГУ, 1984. – 137 с.

УДК 81'366.582.5=512.161

Сорокін С. В.
(Київ, Україна)

ПОЗНАЧЕННЯ ДИНАМІЧНИХ ПРЯМО-ОБ'ЄКТНИХ КАТЕГОРІАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ ЗАСОБАМИ ТУРЕЦЬКОЇ Й УКРАЇНСЬКОЇ МОВ (досвід зіставно-функціонального дослідження)

Досліджуються способи позначення об'єктно-темпоральних й об'єктно-таксисних категоріальних ситуацій за посередництвом граматичних засобів української і турецької мов; вивчаються, з одного боку, українські складнопідрядні речення з підрядним додатковим, інтегровані на основі субординативних сполучників «що» і «щоб», і, з іншого боку, турецькі розгорнуті додаткові субстантивовані особово-дієприкметникові й герундіальні звороти. Зокрема, здійснюється аналіз субстантивованих особових дієприкметників і герундіїв у турецькій мові, визначаються особливості їх функціонування в дискурсі у зв'язку з позначенням досліджуваних категоріальних ситуацій. Пропонована розробка є складовою частиною інтегрального дослідження темпорально-аспектуальних комплексів української і турецької мов на ґрунті зіставно-функціонального підходу.

Ключові слова: турецька мова, українська мова, темпорально-аспектуальний комплекс, складнопідрядне речення з підрядним додатковим, особовий дієприкметник, герундій, категоріальна ситуація.

Исследуются способы обозначения объектно-темпоральных и объектно-таксисных категориальных ситуаций посредством грамматических средств украинского и турецкого языков; изучаются, с одной стороны, украинские сложноподчиненные предложения с придаточными дополнительными, интегрированные на основе субординативных союзов «что» («что») и «чтоб» («чтоб (ы)»), и, с другой стороны, турецкие развернутые дополнительные лично-причастные и герундиальные обороты. В частности, осуществляется анализ субстантивированных личных причастий и герундиев в турецком языке, определяются особенности их функционирования в дискурсе в связи с обозначением исследуемых категориальных ситуаций. Предлагаемая статья является составляющей частью интегрального исследования темпорально-аспектуальных комплексов украинского и турецкого языков на основе сопоставительно-функционального подхода.

Ключевые слова: турецкий язык, украинский язык, темпорально-аспектуальный комплекс, сложноподчиненное предложение с придаточным дополнительным, личное причастие, герундий, категориальная ситуация.

The article deals with the ways of denoting objective-temporal and objective-taxical categorial situations by means of grammatical forms in Ukrainian and Turkish. There have

been investigated, on one hand, Ukrainian complex sentences with subordinated sentence of object, integrated on the bases of subordinate conjunction «що» і «улюб» («that») and, on the other hand, Turkish objective expanded locution with the substantiated personal adverbial participles and gerunds. In particular, there has been fulfilled the analyzes of the substantiated personal adverbial participles and gerunds and the peculiarities of their functioning in discourse in connection with denoting of the investigated categorial situations. The article is a constituent part of the integral research of the Temporal and Aspectual Complexes in Turkish and Ukrainian on the bases of comparative and functional approaches.

Key words: *the Turkish language, the Ukrainian language, the Temporal and Aspectual Complex, complex sentence with subordinated sentence of object, personal adverbial participle, gerund, categorial situation.*

Постановка проблеми, актуальність і методика дослідження. Останніми роками лінгвісти – надто ж ті, що належать до лінгвістичних напрямів і шкіл пострадянського простору – надзвичайно багато уваги почали приділяти дослідженням, спрямованим на людину в усіх її виявах – від окремих індивідів й аж до цілих етносів, що найбільш загально плумачиться в межах антропоцентричного підходу. Такий поворот мовознавства від «мови в собі й для себе» до людини як носія мови, без якої мова неможлива ані в цілому, ані в її окремих реалізаціях, спричинений двома взаємопов'язаними чинниками: насамперед загальною гуманізацією науки й, відповідно, тим, що панівні ще два-три десятиліття тому мовознавчі напрями – структуралізм і конструктивізм – з методологічного погляду й за своїми результатами перестали задовольняти викликам науки в нових умовах.

Серед сучасних мовознавчих течій значного поширення набули функціоналізм і когнітивізм, які в сьогоденній лінгвістичній науці нерідко йдуть поряд. Той факт, що немало відомих науковців сьогодні звертаються саме до функціональної і когнітивної проблематики [1; 2; 3; 4; 5], дозволяє зробити висновок про провідне місце цих парадигм у мовознавстві.

Основною метою функціональних студій є визначення особливостей функціонування мовних (передусім граматичних) засобів у процесі комунікації, при цьому в межах функціональної методології значне місце посідає так званий «людський чиник» [6; 7; 8], який часто постає як визначальний фактор в особливостях функціонування тих чи інших форм. На сьогоднішньому етапі розвитку мовознавства, на нашу думку, функціональний (функціонально-комунікативний) підхід як жодна інша методологічна парадигма дає змогу системного й усеосяжного опису граматичного ладу певної мови з урахуванням вимог сучасної лінгвістичної науки (ідеться про опис і структури, і функціонування / комунікативної реалізації граматичних засобів з урахуванням чинника людини в мові).

Наше дослідження, одна з частин якого представлена в пропонованій розробці, має за свою інтегральну мету на ґрунті принципів комплексності й системності описати темпорально-аспектуальні комплекси сучасних турецької й української мов у зіставному аспекті в поняттях функціональної граматики; в основу дослідження покладено переважно методологічні постулати Санкт-Петербурзької школи функціональної лінгвістики (див. праці О. В. Бондарка [1; 2] та ін.), зокрема двоспрямований метод функціонального аналізу («від форми / засобу до змісту / функції й від змісту / функції до форми / засобу»).

Крім цього, наше дослідження ґрунтується на принципі «асиметричного дуалізму мовного знака», який передбачає відсутність ізоморфізму між одиницями плану вираження й плану змісту (С. О. Карцевський [16: 284]), а також на згаданому нами вище «людському чиннику». Нагадаємо, що в нашій роботі ми розглядаємо систему мови (зокрема й темпорально-аспектуальний комплекс як її основну складову частину) як сукупність функціонально-семантичних полів, кожне з яких поєднує в собі різні рівні (насамперед граматичні) засоби, об'єднані спільною функцією реалізації в мовленні однієї семантичної категорії. Виходячи саме з такої мети, ми представляємо результати нашого дослідження у вигляді опису окремих функціонально-семантичних полів [9; 10; 11; 12] або їх окремих частин (складових) [13; 14; 15; 16; 17; 18].

Мета дослідження. У пропонованій статті поставлено мету визначити особливості функціонування розгорнутих додаткових зворотів у турецькій мові й їхніх еквівалентів (передусім складнопідрядних речень з підрядним додатковим) з погляду їх темпоральних, аспектуальних і таксисних особливостей; аналізуються ті форми, які поєднані спільною функцією позначення динамічного прямого об'єкта дії (фактично в даній реалізації вони входять до функціонально-семантичного поля об'єктності, проте цікавлять нас саме своїми темпорально-аспектуальними характеристиками).

Предметом дослідження є темпорально-аспектуальні комплекси турецької й української мов у зіставно-функціональному аспекті як сукупність відповідних функціонально-семантичних полів.

Об'єктом пропонованого дослідження є таксисні, темпоральні й аспектуальні характеристики та функціональні особливості розгорнутих додаткових (герундіальних і субстантивованих особово-дієприкметникових) зворотів у турецькій мові й еквівалентних їм засобів (переважно складнопідрядних речень з підрядними додатковими) в українській мові; безумовно, граматичні засоби на позначення динамічно-об'єктних відношень як у турецькій, так і в українській мовах не обмежуються описаними в цій статті засобами, проте ті, що є об'єктом нашої розробки, пов'язані з найбільшими теоретичними й практичними складнощами, у зв'язку з чим саме їм ми присвячуємо особливу увагу.

Основні результати дослідження. Насамперед слід зупинитися на сутності тих граматичних понять турецької мови, які є об'єктом нашого дослідження – адже вони надто відмінні від звичних для нас формально-граматичних (морфологічних і синтаксичних засобів), які використовуються в українській мові для позначення аналогічних ситуацій екстралінгвальної дійсності. Динамічно-об'єктні ситуації в турецькій мові позначаються – як ми побіжно зазначали вище – за допомогою спеціальних морфологічних засобів – субстантивованих особових дієприкметників і герундів, які постають у реченні в якості вербального центру, навколо якого інтегруються розгорнуті (у нашому випадку додаткові) звороти.

Особовий дієприкметник у турецькій мові є специфічним морфологічним утворенням, якого немає у звичних для нас європейських мовах; він належить до класу так званих напівпредикативних дієслівних розрядів (див. [19]) і входить до системи дієприкметників турецької мови. Як і будь-який дієприкметник, особовий дієприкметник у реченні має атрибутивне використання (перед субстантивним лексичним елементом) і, відповідно, має своєю функцією позначення ознаки предмета / особи, проте на відміну від інших

дієприкметників характеризується наявністю у своєму складі спеціального релятивного форманта, омонімічного посесивним афіксам, який вказує на суб'єкта-виконавця дії, позначеної особовим дієприкметником; відповідно слово, яке позначає такого суб'єкта, перебуває в генитиві й поєднується з особовим дієприкметником за принципом *status constructus*. Особовий дієприкметник є вербальним центром розгорнутого дієприкметникового звороту, який завжди постає як абсолютний.

Цікавим є те, що особовий дієприкметник, на відміну від інших дієприкметників, з погляду своїх таксисних характеристик має дві формальні реалізації, яким відповідають експоненти: 1) *-dik* – другорядна дія, що є одночасною або такою, що передує головній; 2) *-ecek* – другорядна дія, спрямована в майбутнє відносно головної дії, часто ускладнена додатковими модальними характеристиками, насамперед інтенцією. Загалом, логічно розглядати ці два утворення (які традиційно розглядаються як інваріантні [22; 23; 24; 25]) в якості двох окремих особово-дієприкметникових форм.

Субстантивуючись, особовий дієприкметник набуває багатьох інших функцій і стає базою для утворення набору інших морфологічних форм – насамперед дієприслівників [20; 21]; зокрема, у субстантивованому вигляді з доданням до нього експонентом акузатива особовий дієприкметник поряд із герундієм має своєю функцією позначення динамічного об'єкта дії. У переважній більшості вітчизняних і західноєвропейських тюркологічних праць особовий дієприкметник в усіх його фактичних реалізаціях зараховується до вельми аморфної граматичної категорії, яка дефінується як *-dik / -acak*-форма, що за своїми сутнісними характеристиками вважається іменем дії [22; 23; 24; 25], проте такий підхід є явно незадовільним – це відчували й продовжують відчувати тюркологи, намагаючись створити інші підходи до дефініції й класифікації цього й дотичних явищ; далеко не завжди такі спроби є вдалим (згадаймо, вельми аморфне, проте багато в чому показове – показове саме своєю химерністю – дослідження так званих «з'ясувальних конструкцій» у турецькій мові [26]).

Щодо герундія, то він поряд з інфінітивом і масдаром належить до дієслівного класу вербоїдів (віддієслівних імен, або імен дії) – докладно про це див. [19]. Герундій, як й інфінітив, називає дію (*yartak / yarta* – *роблення, виконання; *gelmek / gelme* – *приходження), проте на відміну від віддієслівних іменників в українській мові зберігає поряд з іменними й дієслівні властивості (наприклад, дієслівне керування); відповідно, валентні потенції вербоїдів можуть зумовлюватися як субстантивними, так і дієслівними властивостями. Попри однаковість семантичних ознак, що перебувають в основі інфінітива й герундія, існує низка обмежень винятково функціонально-синтаксичного змісту, які спричиняють специфіку у використанні цих форм у дискурсі. Так, динамічний об'єкт дії може позначатися переважно за посередництвом герундія й лише дуже зрідка – інфінітива (у тому разі, коли йдеться про кореферентність суб'єкта головної і другорядної дій; аналогічна ситуація простежується і в українській мові). Герундій так само, як й особовий дієприкметник – на відміну від інфінітива – завжди містить релятивний формант, який вказує на суб'єкта-виконавця дії.

Зупинимось кількома словами й на понятті «динамічний об'єкт дії», до якого ми вдаємося в нашому дослідженні. Будь-який об'єкт, на який поширюється дія, може характеризуватися двома ключовими ознаками: а) це може бути предмет, особа тощо,

які позначаються в мові за посередництвом субстантивних лексичних елементів; б) це може бути інша дія, виконувана (запланована до виконання тощо) тим самим або іншим суб'єктом, яка фактично постає в якості об'єкта іншої дії. Обидва типи об'єкта становлять дослідницький інтерес (особливо на матеріалі турецької й інших тюркських мов – надто незвичними є вони для «пересічного носія індоєвропейських мов») і з погляду сприйняття екстралінгвальних ситуацій, і з погляду використання мовних засобів для їх позначення в мовленні. Проте в нашій розробці ми зупиняємося на другому типі об'єкта – цікавість до нього викликана специфікою його позначення за допомогою мовних засобів представниками турецького етносу, особливо порівняно з типологічно відмінною українською мовою.

Динамічний об'єкт дії характеризується за низкою параметрів, а саме: 1) таксисні (відносно-часові) характеристики – оскільки в даному разі йдеться про другорядну дію, пов'язану певними відношеннями з дією головною, важливими є насамперед таксисні характеристики; 2) модальні характеристики дії, які в даному разі (як, зрештою, і в усій системі турецької мови [12]) відіграють чи не найбільш визначальну роль; 3) суб'єктно-об'єктні характеристики дії (будь-яка дія може характеризуватися наявністю у «полі свого впливу» об'єктів, навіть та, яка у свою чергу є об'єктом іншої дії – маємо своєрідний «об'єктний ланцюг», а також наявністю чи відсутністю окремого суб'єкта реалізації цієї дії). Існують, безумовно, й інші, другорядні параметри, які характеризують дію, що є об'єктом іншої дії, проте вони не є істотними в контексті нашого дослідження.

Основним засобом позначення прямого об'єкта (прямого додатка) у відмінкових (тих, які мають систему синтетичного відмінювання імен) мовах є акузатив; не є винятком і українська й турецька мови; проте – і ця проблема неодноразово ставала об'єктом дискусій – турецький акузатив пов'язаний з численними труднощами, насамперед з погляду наявності нульової форми експонента акузатива – на них ми зараз не зупиняємося, оскільки ці труднощі експлікуються лише тоді, коли йдеться про статичні об'єкти дії; у випадку з динамічними об'єктами їх позначення можливе лише за посередництвом формально маркованого члена бінарної опозиції «оформлений акузатив – неформований акузатив». З іншого боку, у ситуації з динамічним прямим об'єктом дії в турецькій мові численні проблеми пов'язані саме з відображенням за допомогою граматичних засобів такої «динамічності», чого немає в українській мові.

В українській мові існує кілька параметрів, які визначають необхідність використання тих чи інших засобів на позначення прямого динамічного об'єкта дії. Основними з цих параметрів є: а) модальні характеристики дії, що перебуває в основі категоріальної ситуації; б) суб'єктні відношення між двома діями – головною і другорядною, що є об'єктом головної. Серед морфологічних і синтаксичних засобів, які використовуються на позначення прямого динамічного об'єкта дії, є: 1) підрядні сполучники «що» і «щоб», на основі яких інтегрується складнопідрядне речення з підрядним додатковим; 2) інфінітивні конструкції в поєднанні з особовими займенниками у відповідній відмінковій формі.

З погляду модальних характеристик дії і формально-граматичних засобів української мови категоріальні ситуації, в основі яких перебуває значення «динамічний прямий об'єкт дії», можуть бути дихотомічно членовані на: а) динамічний об'єкт дії, який відображає реальну дію екстралінгвального світу – у цьому разі йдеться про дію, яка реалізується в одній з трьох властивих українській мові часових площин: минулому, теперішньому, май-

бутньому; фактично, у такій ситуації (як і в багатьох інших випадках в українській мові) темпоральні характеристики дії накладаються на «об'єктні» й, відповідно, маємо своєрідну темпорально-об'єктну категоріальну ситуацію; б) динамічний об'єкт дії, пов'язаний з конрфактичністю – у цьому разі йдеться про дію бажану, націлену в майбутнє відносно головної дії; у цій ситуації, на відміну від описаної вище, виявляються не темпоральні (тобто незалежно-часові), а таксисні відношення, які «прив'язують» другорядну дію до головної; відповідно, маємо своєрідну об'єктно-таксисну категоріальну ситуацію.

Модальний характер дії, що є об'єктом іншої дії, накладає відбиток і на використання граматичних засобів для позначення категоріальної ситуації: у першому з описаних випадків йдеться про поєднання двох «повноцінних» (тобто інтегрованих на основі *verbum finitum*) речень на основі сполучника «що», який у цьому контексті постає ключовим засобом реалізації значення прямого динамічного об'єкта, описаного в пункті а).

У другому з описаних випадків ситуація є відмінною, оскільки тут маємо єдність граматичних засобів, в якій частина, що позначає власне динамічний об'єкт, не є формально автономною й можлива лише саме в такому контекстуальному оточенні. Основним граматичним засобом передачі значення, названого в пункті б), є підрядний сполучник «щоб» у поєднанні з кон'юнктивом (*Я хочу, щоб він прийшов завтра*); зазначимо, що таксисні характеристики дії в цьому разі в українській мові відображаються імпліцитно, оскільки кон'юнктив сам по собі є індиферентним з погляду часової приналежності: реальний відтинок, в якому відбувається дія, встановлюється контекстуально – за посередництвом темпоральних характеристик головної дії (*Я хочу / я хотів / я захочу, щоб він прийшов*); фактично кон'юнктив завжди реалізує таке значення, як спрямованість другорядної дії в майбутнє відносно головної дії. При цьому важливим параметром є лексико-семантичні характеристики основного дієслова, яке позначає дію, що поширюється на динамічний об'єкт: це дієслово має містити такі семантичні ознаки, які дозволяли б динамічному об'єктові реалізуватися як бажаному й спрямованому в майбутнє відносно головної дії, тобто маємо справу з дієсловами, які входять до лексико-семантичних полів БАЖАННЯ, НАКАЗ, ПРОХАННЯ тощо.

Щодо суб'єктних відношень в описуваній категоріальній ситуації (ідеться лише про ситуації, описані вище в п. б)), маємо таку залежність: 1) у разі, коли суб'єкти головної і другорядної дій є різними, для позначення ситуації використовується складнопідрядне речення, інтегроване на основі підрядного сполучника «щоб» і кон'юнктива: *Я хочу, щоб він прийшов завтра*; 2) в аналогічних ситуаціях, коли головне дієслово за своїми внутрішньо-семантичними характеристиками може мати прямий або непрямий додаток, що позначає експерієнцера, описувана ситуація може позначатися за посередництвом інфінітивної конструкції з особовим займенником у дативі чи акузативі (у такому разі в реченні формально не йдеться про наявність суб'єкта другорядної дії): *Я сказав йому прийти завтра* (пор.: *Я сказав, щоб він прийшов завтра*). *Він попросив мене прийти завтра* (пор. *Він попросив, щоб я прийшов завтра*). У таких випадках найчастіше йдеться про синтаксичну синонімію; 3) у разі, коли йдеться про кореферентність суб'єктів (тобто про одного діяча в обох випадках), вдаються лише до інфінітивної конструкції: *Він хоче прийти завтра*.

Якщо ми зіставимо перелічені особливості відображення динамічного об'єкта дії в українській і турецькій мовах, навіть при поверховому аналізі побачимо низку відмінностей, а саме: 1) наявність на порядок більшої кількості граматичних засобів, які використовуються

для позначення динамічного об'єкта дії; 2) рухливість у турецькій мові межі між граматичними формами з погляду позначення ними тієї чи іншої ситуації чи явища екстралінгвальної дійсності й часто складність однозначно чіткої й точної інтерпретації того, який саме граматичний чинник має бути задіяний в даній комунікативній ситуації (відзначаємо в цьому контексті значну роль так званого «людського чинника» в усій системі турецької мови [10]).

Попри відмінності (як бачимо, насамперед формального характеру) маємо ключову схожість у концептуальному погляді на досліджуване явище: представники як турецького, так й українського етносів фактично однакові в своєму сприйнятті й членуванні такого явища, як «динамічний об'єкт дії»; турки так само, як й українці, виділяють дві ключові категоріальні ситуації: а) динамічний об'єкт дії, який відображає реальну дію естралінгвального світу; б) динамічний об'єкт дії, пов'язаний з конрфактичністю – ідеться про дію бажану, спрямовану в майбутнє відносно головної дії (подібне дихотомічне членування, імовірно, є більш-менш універсальним). Проте на цьому схожості закінчуються: якщо в українській мові розглядувані реалізації обмежується двома значеннями, то в турецькій кількість значень є більшою, що спричинюється детальнішою стратифікацією смислів у межах розглядуваних категоріальних ситуацій носіями турецької мови й, відповідно, наявністю більшої кількості формальних граматичних засобів для відображення цих смислів у дискурсі.

Позначення динамічного прямого об'єкта дії в турецькій мові пов'язане не лише з морфологічними формами, а й з особливостями їх поєднання одне з одним і функціонування в межах дискурсу (тобто особливостями синтаксичного ладу турецької мови, а як відомо, найбільш істотні відмінності між українською й турецькою мовами спостерігаються саме на синтаксичному рівні). У турецькій мові для позначення розглядуваних категоріальних ситуацій використовуються, з одного боку, субстантивовані особові дієприкметники і, з іншого боку, герундії, які в межах речення постають в якості відносних й абсолютних розгорнутих зворотів (див. [27]).

На формально-синтаксичному рівні між українською й турецькою мовами в досліджуваному випадку наявні такі відмінності: 1) в українській мові позначення розчленованих категоріальних ситуацій (таких, що інтегрують в собі декілька значень – у нашому випадку, значення динамічного прямого об'єкта дії, темпоральні / таксичні значення тощо) відбувається за допомогою складнопідрядних речень, поєднаних, залежно від типу об'єктної ситуації, відповідним підрядним сполучником – «що» / «щоб», або ж, залежно від суб'єктних відношень – інфінітивними конструкціями. У турецькій мові такі ситуації позначаються за посередництвом передусім розгорнутих зворотів, які входять до складу простого речення (хоча наявні й інші, запозичені з перської мови, підрядні синтаксичні структури, еквівалентні українським, які ми, за браком місця, у цій статті не аналізуємо); 2) в українській мові в розглядуваних випадках вдаються до часових або ж кон'юнктивних форм, тоді як у турецькій мові використовуються спеціальні морфологічні утворення, які формально є субстантивованими особовими дієприкметниками або ж герундіями; на відміну від української мови (і, відповідно, турецьких видо-часових форм) субстантивовані особові дієприкметники й герундії позбавлені темпоральних й аспектуальних ознак (мають лише таксисні й, у порівнянні одне з одним, модальні характеристики); 3) в українській мові позначення динамічного прямого об'єкта, на відміну від статичного прямого об'єкта, відбувається не за посередництвом форм

акузатива, а за допомогою підрядних сполучників; турецька мова за своєю природою є мовою безсполучниковою, так само як і безприймениковою (ми не говоримо зараз про малочисельні й малофункціональні елементи, запозичені з перської мови), у зв'язку з чим реалізації всіх «об'єктних» значень, незалежно від їх характеру як статичних чи динамічних, відбувається на базі акузатива – у випадку з динамічним прямим об'єктом акузатив оформлює субстантивовані особові дієприкметники й герундії, які постають вербальним центром розгорнутих зворотів, що є специфічною властивістю турецької мови на відміну від української й інших індоєвропейських мов.

У турецькій мові загальне значення «динамічний прямий об'єкт дії» може бути членоване на такі окремі значення: 1) реальна (фактична) дія, яка відбулася раніше головної дії або відбувається одночасно з нею (як ми зазначали вище, в українській мові таксисні ознаки не є властивими значенню другорядної фактичної дії – прямого об'єкта головної дії, саме тому на це значення накладаються темпоральні значення, які реалізуються часовими формами; у турецькій мові на перший план виступають таксисні ознаки, які жодним чином не пов'язані ані з темпоральними ситуаціями, ані, відповідно, з фінітними формами, у зв'язку з чим вони й перебувають в основі відмінностей між сприйняттям таких об'єктних ситуацій носієм турецької мови); 2) реальна (фактична) дія, яка відбувається в майбутньому відносно головної дії, при цьому вона може бути ускладнена модальними відтінками, найчастіше інтенцією (імплікований елемент смислу ІНТЕНЦІЯ в межах «футуральних» значень – частотна властивість турецької мови [18]); 3) контрфактична дія, спрямована в майбутнє.

Значення реальної другорядної прямо-об'єктної дії, що відбулася раніше головної дії або відбувається одночасно з нею, у турецькій мові завжди реалізується за посередництвом субстантивованого особового дієприкметника теперішнього-минулого часу з доданим до нього афіксом акузатива (*-diğini*), при цьому таксисні характеристики такої дії визначають за допомогою контекстуальних або підтекстуальних засобів; в українській мові це значення (так само, як і те, що описуватиметься в наступному пункті) реалізується за допомогою підрядного сполучника «що» (див. вище); приклади: *Senin dün hastalık yüzünden okula gelmediğini bilmiyordum – Я не знав, що ти вчора не приходиш до інституту через хворобу. Şu an çok ilginç bir kitap okuduğumu bilmen gerekir – Тобі слід знати, що зараз я читаю дуже цікаву книгу.*

Значення реальної другорядної прямо-об'єктної дії, що відбудеться після головної дії, реалізується за допомогою субстантивованого особового дієприкметника майбутнього часу з доданим до нього афіксом акузатива (*-eceğini*); на таксисні характеристики другорядної дії вказують контекст або підтекст; нерідко в такій об'єктно-таксисній ситуації імплікується інтенція, що в цілому співвідноситься з усіма футуральними формами в турецькій мові, наприклад: *Bu işi yarın yapacağını bildirdi – Він повідомив, що виконає (збирається виконати) цю роботу завтра.*

Значення контрфактичної другорядної прямо-об'єктної дії, спрямованої в майбутнє відносно головної дії, звичайно пов'язане з наказом, проханням, очікуванням щодо здійснення дії; у турецькій мові, так само як і в українській, значну роль відіграє лексико-семантична характеристики дієслова, що позначає головну дію – це має бути дієслово бажання, наказу, очікування тощо. Розглядувана категоріальна ситуація в турецькій мові

позначається за посередництвом герундія з доданими до нього релятивним афіксом – як ми зазначали вище, він вказує на особу діяча – й афіксом акузатива (-*mesini*); нагадаємо, що в українській мові аналогічне значення реалізується за допомогою підрядного сполучника «щоб» у комбінації з кон'юнктивом. Приклади: *Yarın gelmemi söyledii / emretti / istedi / rica etti – Він попросив / наказав / захотів, щоб я прийшов завтра.*

Вище ми зауважували, що в українській мові реалізація цього значення можлива за посередництвом інших мовних засобів, а саме: інфінітива в комбінації з особовим займенником у дативі / акузативі (залежно від керування головного дієслова): *Він наказав мені прийти завтра.* Така ситуація майже ніколи неможлива в турецькій мові й описаний вище варіант реалізації розглядуваного значення є єдиним. При цьому в одній фактичній реалізації можлива (як варіант) структура, схожа на ту, яка існує в українській мові – з дієсловом *teklif etmek – пропонувати*, порівняймо: *Bu kitabı okutmanı teklif etti – Vana, bu kitabı okutmanı teklif etti – Він запропонував, щоб я прочитав цю книгу – Він запропонував мені прочитати цю книгу.* В інших реалізаціях у турецькій мові така структура не трапляється. З іншого боку, до висловлення може бути введений особовий займенник у дативі чи аблативі (залежно від керування головного дієслова), при цьому вся структура розгорнутого герундіального звороту залишається незмінною, наприклад: *Vana, yarın gelmemi söyledii – Він сказав мені, щоб я прийшов завтра. Benden yarın gelmemi istedi – Він попросив мене (вимагав від мене), щоб я прийшов завтра.*

Принагідно зауважимо, що розгорнутий герундіальний зворот завжди є абсолютним – на відміну від розгорнутих субстантивованих особово-дієприкметникових зворотів, які залежно від низки чинників як інтралінгвального (формального), так й екстралінгвального характеру можуть поставати як абсолютні й відносні.

Перспективи подальших досліджень. Безумовно, описаним колом проблем категоріальні ситуації, пов'язані із значенням динамічного об'єкта дії, не вичерпуються; можемо говорити про характер оформлення суб'єкта в субстантивованому розгорнутому особово-дієприкметниковому звороті, використання перифрастичних форм для уточнення аспектуальних характеристик дії, про так звані «об'єктні ланцюги» у межах турецького висловлення тощо. Крім того, вимагають дослідження й інші, дотичні категоріальні ситуації й значення, пов'язані із реалізацією другорядної дії, як-от динамічний суб'єкт дії, динамічна ознака дії тощо. Усе це коло проблем є серед перспектив наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко А. В. Теория значения в системе функциональной грамматики. На материале русского языка. – М.: Языки славянской культуры, 2002.
2. Бондарко А. В. Функциональная грамматика. – М.: Наука, 1984.
3. Кубрякова Е. С. Языковое сознание и языковая картина мира // Филология и культура. Материалы международной конференции. – Тамбов: ТГУ им. Г. Р. Державина. – 1999. – С. 6–13.
4. Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Научное издание // Ред. И. А. Стернин. – Воронеж: Воронежский государственный университет, 2001.

5. Рылов Ю. А. Аспекты языковой картины мира: итальянский и русский языки. – М.: Гнозис, 2006.
6. Кубрякова Е. С., Шахнарович А. М., Сахарный Л. В. Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи. – М.: Наука, 1991.
7. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б. А.Серебренников, Е. С.Кубрякова, В. И. Постовалова и др. – М.: Наука, 1988.
8. Штелинг Д. А. Грамматическая семантика английского языка. Фактор человека в языке. – М.: МГИМО-ЧеРо, 1996.
9. Сорокін С. В. Категорія таксису в різносистемних мовах // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2007. – Вип. 18. – С. 101–106.
10. Сорокін С. В. Проблема інваріантності-варіативності в межах функціонально-семантичного поля аспектуальності в турецькій, російській та українській мовах // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. – 2006. – Вип.12. – 122–130.
11. Сорокін С. В. Функціонально-семантичне поле екзистенційності та категорія предикативності в турецькій та українській мовах (досвід зіставно-функціонального дослідження) // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2007. – Вип. 11. – С. 312–318.
12. Сорокін С. В. Функціонально-семантичне поле модальності в турецькій та українській мовах // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. – 2006. – Вип. 13. – С. 6–16.
13. Сорокін С. В. Аспектуальні та темпоральні характеристики турецького імперфекта // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2004. – Вип. 11. – С. 115–121.
14. Сорокін С.В. Категорія перфекта в турецькій мові (функціональний та лінгвокогнітивний аспекти) // Мова і культура. – 2003. – Вип. 6. – Т. 5. – Ч. 2. – С. 266–275.
15. Сорокін С. В. Категорія плюсквамперфекта в турецькій мові // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2003. – Вип. 3. – С. 108–114.
16. Сорокін С. В. Турецький аорист та еквівалентні засоби української мови: функціонально-типологічний аспект // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія». – 2005. – Т. 8. – №2. – С. 283–292.
17. Сорокін С. В. Турецький презенс у функціональному аспекті // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2003. – № 9. – С. 336–343.
18. Сорокін С. В. Функціонально-комунікативні характеристики системи футуральних видо-часових форм турецької мови // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. – 2005. – Вип. 11. – С. 172–180.
19. Сорокін С. В., Онищук О. В. До проблеми диференціації частин сучасної турецької мови // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – 2001. – Вип. 6. – С. 48–52.
20. Сорокін С. В. Проблема визначення меж категорії дієприслівника в турецькій мові // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія». – 2005. – Т. 10. – Вип. 1. – С. 120–127.

21. Сорокін С. В. Система дієприслівників часу в турецькій та українській мовах у зіставному аспекті // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2006. – № 17. – С. 324–332.
22. Кононов А. Н. Грамматика современного турецкого литературного языка. – М.; Л.: АН СССР, 1956.
23. Кузнецов П. И. Учебник турецкого языка. Завершающий курс. – М.: Муравей-Гайд, 2000.
24. Підвойний В. М., Чубрикова О. А. Трактуння форми -dik в українській та турецькій лінгвістиці // Вісник Київського національного лінгвістичного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – 1998. – Вип. 1. – С. 28–34.
25. Щека Ю. В. Интенсивный курс турецкого языка. – М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996.
26. Чубрикова О. А. Семантико-структурні особливості складнопідрядних з'ясувальних конструкцій у турецькій мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.13 «Мови народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та Австралії» / О. А. Чубрикова. – К., 2005.
27. Айляров Ш. С. Развернутые члены предложения в современном турецком языке. – М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, 1974.

УДК 811.14'02' 37

Готліб Т. В.
(Львів, Україна)

СЕМАНТИКА ТА ФУНКЦІЇ ПРЕФІКСА 'ЕК У ГОМЕРІВСЬКОМУ ЕПОСІ

В статтє идет речь о семантике и функциях префикса ἐκ- (ἐξ-) в древнегреческом языке, на основе «Одиссеи» и «Иллиады» Гомера. Префиксу характерна широкая полисемия. В результате анализа выделены следующие значения префикса: 1) отдаление, 2) завершение, 3) интенсивность, 4) происхождение. Направление движения и значение префикса в значительной степени зависят от контекста.

Ключевые слова: префикс, семантическое значение, движение, направление.

The article deals with the semantic and functions of the preposition ἐκ- (ἐξ-) in the ancient Greek language. The research is focused on Homer's «The Odyssey» and «The Ilias». The preposition under research is characterized by broad polysemy. The article considers different meanings of the mentioned preposition: 1) removal, 2) completion, 3) intensity, 4) origin. The direction of the movement and meaning of ἐκ- (ἐξ-) can be seen from the context.

Key words: preposition, semantic meaning, movement, direction.

Префіксація була одним з найпоширеніших способів словотвору в індоевропейських мовах. Сформувавшись на основі адвербіальних утворень з просторовою семантикою,